

Richtlijnen voor een *Voting Advice Application* vanuit een deliberatief democratisch model

Definitieve versie Bachelorscriptie Wijsbegeerte
(Scriptie in het kader van premaster Wijsbegeerte)
Johannes ten Hoor (3473155)
Begeleider: dr. Joel Anderson

Aantal woorden (exclusief voetnoten en bibliografie): 6973

Datum voltooiing: 22 april 2013

Inleiding

In mei 2012 schreef Paul Monk, directeur van het Australische online burgerplatform YourView, een opinieartikel met de pretentieuze titel: ‘How we can save democracy’. Zijn conclusie luidde: “What we need [is]: deliberative democracy on public policy in place of parties, personalities and spin.”¹ Monk pleit voor een deliberatieve democratie waarin burgers weer met elkaar in debat gaan en waar de kracht van het argument en collectieve opinie weer centraal komen te staan. Om dat te realiseren zullen de burgers aan bepaalde competenties moeten voldoen. Monk stelt dat zorgvuldig ontworpen internettools die informatie leveren en een platform bieden voor het uitwisselen van argumenten een belangrijke rol kunnen spelen in het vergroten van burgerschapcompetentie.² Een voorbeeld van deze internettools zijn elektronische stembulpen, ofwel *Voting Advice Applications* (VAA’s).

Het gebruik van en de aandacht voor VAA’s is de laatste jaren sterk gestegen. Dat heeft onder meer te maken met de opkomst van het internet, maar is daarnaast te verklaren door de toenemende complexiteit van het politieke landschap, het wegvallen van de traditionele verbondenheid aan één bepaalde politieke partij en het daaruit voortkomende fenomeen ‘zwevende kiezer’.³ Er bestaan echter nauwelijks VAA’s die aansluiten bij een deliberatief democratisch model. De meeste stembulpen fungeren slechts als matchmaker tussen individuele burgers en politieke partijen.

Door het toenemende gebruik is ook de wetenschappelijke aandacht voor VAA’s gestegen. Deze aandacht richtte zich tot nu toe echter vooral op methodologische aspecten. Met name de aandacht vanuit de politieke filosofie voor het ontwerp van VAA’s is nog zeer jong. Het is juist dit gebied waar ik me in deze scriptie op wil richten. Mijn doel is om een aantal richtlijnen te formuleren voor het ontwerp van een *Deliberative Voting Advice Application*, ofwel een deliberatieve VAA. Mijn hoofdvraag luidt: welke richtlijnen zijn er vanuit een deliberatief democratisch model op te stellen voor het ontwerp en functioneren van een VAA?

In de eerste paragraaf zal ik kort ingaan op de deliberatieve democratische theorie en hoe de huidige VAA’s zich tot deze theorie verhouden. In paragraaf twee zal ik gedetailleerder aandacht besteden aan een specifieke deliberatieve theorie, namelijk de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen waarin vrije, rationele en op consensus gerichte deliberatie tussen gelijke partijen centraal staat. Ik zal daarbij ook ingaan op de consequenties van deze ideale procedure voor het ontwerp van een deliberatieve VAA. Aan de hand daarvan zal ik in paragraaf drie beargumenteren welke taken een deliberatieve VAA dient te vervullen en zal ik ingaan op de methode die daartoe gebruikt kan worden. In paragraaf vier, ten slotte, zal ik een tweetal kritieken op een deliberatieve VAA benoemen en weerleggen.

I Deliberatieve democratie en de relatie van huidige VAA’s daartoe

De kern van de deliberatieve democratische theorie is het idee dat legitieme besluitvorming gebaseerd is op een proces van publieke deliberatie tussen vrije en gelijke burgers.⁴ In een deliberatieve democratie begrijpt de burger zichzelf als medewetgever, waardoor er sprake is van volkssoevereiniteit. Jürgen Habermas schrijft over deze legitimiteit op basis van collectieve besluitvorming: “[A] regulation may claim legitimacy only if all those possibly affected by it could

¹ Paul Monk, “How we can save democracy,” 12 mei 2012, <http://www.theage.com.au/opinion/politics/how-we-can-save-democracy-20120510-1yfho.html> (geraadpleegd 13 april 2013).

² Ibidem.

³ Diego Garzia, “The Effects of VAAs on Users’ Voting Behaviour: An Overview,” in *Voting Advice Applications in Europe: The State of the Art*, ed. Lorella Cedroni and Diego Garzia (Napoli: Scriptaweb, 2010), 13-14.

⁴ James Bohman and William Rehg, “Introduction,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, ed. James Bohman and William Rehg, (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), ix.

consent to it after participating in rational discourses.”⁵ Iedereen die mogelijkwerwijs met de gevolgen van een bepaald besluit te maken heeft moet daar na deelname aan een rationeel discours mee kunnen instemmen. Slechts dan kan de burger zich als medewetgever begrijpen en is besluitvorming legitiem.

Het deliberatieve democratische model stelt hoge eisen aan de competenties van de burger, bijvoorbeeld dat zij geïnformeerd en rationeel hun standpunten bepalen en verdedigen. In de praktijk treedt er echter een kloof op tussen de kennis en betrokkenheid die een burger zou moeten hebben om op competente wijze in een democratie te kunnen participeren, en de kennis en betrokkenheid die de burger daadwerkelijk heeft.⁶ Er is dus sprake van een competentiekloof, waarmee ook de legitimiteit van het deliberatieve model in het geding komt. *Voting Advice Applications* zouden een bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van de voor een deliberatieve democratie vereiste burgerschapscompetentie.

VAA's ondersteunen burgers in het uitvoeren van drie belangrijke en tijdrovende taken. Allereerst *verzamelen* ze informatie over de standpunten van alle politieke partijen aangaande de belangrijkste thema's van de verkiezingen op dat moment. Vervolgens *analyseren* VAA's deze informatie door het te vergelijken met de standpunten van de kiezer. De gebruiker krijgt een aantal stellingen gepresenteerd en kan aangeven of hij het eens of oneens is met de stelling. Tot slot wordt de gebruiker geassisteerd bij het *evalueren* van de informatie door de resultaten dusdanig te presenteren dat ze op eenvoudige wijze geïnterpreteerd kunnen worden en de gebruiker ze kan gebruiken als leidraad voor zijn uiteindelijke keuze.⁷

De eisen die gesteld worden aan de competenties van burgers hangen af van de democratische theorie die men aanhangt.⁸ Hetzelfde geldt voor de eisen die aan een VAA gesteld kunnen worden. De huidige VAA's functioneren voornamelijk als 'matchmakers': er wordt een match gemaakt tussen de gebruiker en de politieke partij die het beste bij zijn voorkeuren aansluit. Deze benadering sluit aan bij de *social choice theory*, een theorie die democratisch beleid begrijpt in termen van de relatie tussen individuele preferenties en overheidsbeleid in samenlevingen waar regelmatig verkiezingen worden gehouden. Hierbij gaat het vooral om de wijze waarop persoonlijke preferenties op succesvolle wijze overheidsbeleid kunnen beïnvloeden. Omdat deze theorie niet ingaat op de inhoud van deze preferenties (bijvoorbeeld dat ze goed of juist moeten zijn) stelt deze theorie nauwelijks epistemische eisen aan het oordeel van burgers.⁹

Bij het gebruik van een VAA krijgt de gebruiker een heel scala aan politieke stellingen voorgelegd, waarbij de kans groot is dat een deel van de stellingen niet aansluit bij zijn interesse en kennis. Wellicht heeft de gebruiker over een aantal kwesties nog nooit nagedacht, waardoor de kans op 'top-of-the-head responses' groot is. In dat opzicht zijn de huidige VAA's te vergelijken met wat James Fishkin en Robert Luskin *conventional polling* noemen, het tegenovergestelde van *deliberative polling*. Zij geven een scherpe analyse van deze irrationele manier om voorkeuren kenbaar te maken: "The opinions [conventional polling] tallies are not informed by any thorough airing or consideration

⁵ Jürgen Habermas, "On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy," in *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, ed. Ciaran Cronin and Pablo De Greiff (Cambridge: Polity Press, 1999), 259.

⁶ Thomas Fossen and Joel Anderson, "What's the Point of Voting Advice Applications? Competing Perspectives on Democracy and Citizenship," 5-6.

⁷ Garzia, 19; Fossen and Anderson, 6-7. Uiteraard hebben Verschillende VAAs hun eigen werkwijze. Bij sommige VAA's kunnen gebruikers slechts aangeven of ze het eens of oneens zijn met een bepaalde stelling of geen van beide (zoals bij de StemWijzer). Andere VAA's maken gebruik van een Likert-schaal (zoals Kieskompas). Zie StemWijzer, "Stemwijzer Tweede Kamer 2012," <http://www.stemwijzer.nl/TK2012/index.html> (geraadpleegd op 7 maart 2013) en Kieskompas, "Tweede Kamerverkiezingen 2012," <http://www.tk2012.kieskompas.nl/> (geraadpleegd 4 maart 2013).

⁸ Jamie Terence Kelly, *Framing Democracy: A Behavioral Approach to Democratic Theory* (Princeton: Princeton U.P., 2012), 63.

⁹ Kelly, 47. Zie ook Thomas Fossen, Joel Anderson and Will Tiemeijer, "Wijzer stemmen? StemWijzer, Kieskompas en het voorgeprogrammeerde electoraat," in *Voorgeprogrammeerd: Hoe internet ons leven leidt*, ed. Christian van 't Hof, Jelte Timmer en Rinie van Est (Den Haag: Boom Lemma, 2012), 183-184.

of alternative views. Rather, they reflect normal, everyday levels of inattention and disengagement. They express public opinion as it is – seasoned strongly by neither information nor reflection.”¹⁰ De huidige VAA's zetten nauwelijks aan tot reflectie op eigen voorkeuren, het rationaliseren daarvan en het overwegen van andere standpunten. In dat opzicht reflecteren ze slechts het normale, alledaagse niveau van onoplettendheid en onbetrokkenheid. Daarbij wil ik overigens de nuance inbrengen dat ook de huidige VAA's zeker wel een vorm van reflectie bewerkstelligen. Ze onttrekken de gebruikers voor een moment aan de alledaagse gang van zaken en confronteren hen met de op dat moment relevante politieke kwesties. Of, zoals Jochum de Graaf, een van de ontwikkelaars van de StemWijzer, schrijft: “[Users] do not pay the most attention to the voting advice, but are encouraged to think.”¹¹ Ook de huidige VAA's zetten dus in zekere mate aan tot reflectie.

Sinds 2006 biedt de StemWijzer de gebruikers bovendien de mogelijkheid om per stelling de standpunten en argumenten van de verschillende politieke partijen in te zien, zowel tijdens het maken van de test als bij de presentatie van de resultaten. De Graaf schrijft daarover: “By strengthening the educational value of the tool, the user can vote even wiser.”¹² Dat ‘wijzer’ duidt echter uitsluitend op het kunnen onderscheiden van de verschillen tussen politieke partijen en hoe de verschillende partijen zich tot de persoonlijke voorkeuren van de gebruiker verhouden. De Graafs uitleg over het educatieve karakter van de StemWijzer bevestigt dat: “The aim has always been to show the political differences between parties, on the basis of the assumption that voters should know these differences and be able to compare them with their own viewpoint and political position.”¹³ Ondanks de educatieve ambities van de StemWijzer sluit deze nog steeds aan bij het *social choice* model van democratie, gericht op het overbruggen van de afstand tussen persoonlijke preferenties en standpunten van politieke partijen.

Als we een deliberatieve VAA willen ontwikkelen zal deze dus op een andere wijze moeten functioneren dan de huidige VAA's. Het ontwerp van een deliberatieve VAA zal gebaseerd moeten worden op de deliberatieve democratietheorie. In de volgende paragraaf zal ik me richten op de richtlijnen die vanuit een dergelijke theorie opgesteld kunnen worden voor het ontwerp van een deliberatieve VAA.

II De ideale deliberatieve procedure toegepast op VAA's

Er zijn verschillende strategieën die toegepast zouden kunnen worden bij het ontwerpen van een deliberatieve VAA. Ik kies ervoor om vanuit één deliberatieve theorie te werk te gaan om zo een duidelijke houvast te hebben in het onderzoeksproces. Mijn concept voor een deliberatieve VAA zal ik baseren op het formele concept van deliberatieve democratie en de daarbij behorende ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen. De gedetailleerde procedurele standaard die Cohen omschrijft biedt een duidelijke en concrete houvast voor het ontwerp van een deliberatieve VAA. In dit deel zal ik Cohens theorie uiteenzetten en per criterium van zijn ideale deliberatieve procedure aangeven wat de consequenties daarvan zijn voor een deliberatieve VAA.

Joshua Cohen onderscheidt een vijftal eigenschappen of voorwaarden die het formele concept van een deliberatieve democratie behelzen. Ten eerste: een deliberatieve democratie is een voortdurende en onafhankelijke vereniging waarvan de leden verwachten dat deze zijn voortgang zal vinden tot in een onbepaalde toekomst. Ten tweede: de basis voor de legitimiteit van besluitvorming ligt in de vrije deliberatie onder gelijken. Ten derde: een deliberatieve democratie is een pluralistische vereniging; de leden hebben diverse voorkeuren, overtuigingen en idealen aangaande

¹⁰ James S. Fishkin and Robert C. Luskin, “Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion,” *Acta Politica* 40 (2005): 287.

¹¹ Jochum de Graaf, “The Irresistible Rise of Stemwijzer,” in *Voting Advice Applications in Europe: The State of the Art*, ed. Lorella Cedroni and Diego Garzia (Napoli: Scriptaweb, 2010), 41.

¹² *Ibidem*, 45.

¹³ *Ibidem*, 36.

de inrichting van hun eigen leven. Ten vierde: de leden van een deliberatieve democratie geven de voorkeur aan instituten waar het verband tussen deliberatie en uitkomsten evident is. Dit volgt logischerwijs uit de voorwaarde dat deliberatie de basis vormt voor legitieme besluitvorming. Ten slotte: de leden erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten.¹⁴ Aan de hand van deze hoofdlijnen stelt Cohen vier regels voor een ideale deliberatieve procedure op. Ideale deliberatie is volgens Cohen *vrij* en *rationeel*, vindt plaats tussen *gelijke* partijen en is gericht op *consensus*.¹⁵

1. Ideale deliberatie is vrij wanneer het aan twee condities voldoet. Ten eerste beschouwen participanten zich alleen gebonden door de resultaten van hun deliberatie en door de voorwaarden voor die deliberatie. Ten tweede verwachten de participanten te kunnen handelen naar de uitkomsten van een deliberatief besluitvormingsproces, ervan uitgaande dat het feit dat men tot een besluit is gekomen door deliberatie voldoende grond biedt om er naar te handelen.¹⁶ Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de relatie tussen deliberatie in het publieke domein en uiteindelijke politieke besluitvorming controversieel is. Jürgen Habermas stelt dan ook dat “the rationalizing power of the public sphere should extend only to the formation of opinions, not to political decisions.”¹⁷ De publieke sfeer is de ruimte waar opinies gevormd worden. Politieke besluiten worden genomen in de geïnstitutionaliseerde deliberatie in het parlement, rechtbanken, commissies en kabinetsbijeenkomsten.¹⁸

Wat houdt deze regel in voor de werking van VAA's? Als participanten zich alleen gebonden voelen door de resultaten van hun deliberatie en door de voorwaarden voor die deliberatie, dan moet het stemadvies dat een VAA geeft ook te herleiden zijn tot de deliberatie van de gebruiker. Een VAA moet de gebruiker dus motiveren zijn standpunten te rationaliseren en framingeffecten en ‘top-of-the-head responses’ moeten tot een minimum beperkt zien te worden. Op het niveau van de politieke praktijk kan een VAA de burger helpen zijn standpunten op deliberatieve wijze te vormen, zodat een burger de uiteindelijke resultaten van het politieke besluitvormingsproces ook kan begrijpen als het resultaat van een deliberatief besluitvormingsproces en verwacht naar de resultaten te kunnen handelen.

2. Deliberatie is rationeel, ofwel ‘met redenen omkleed’, in die zin dat de verschillende partijen verplicht zijn hun redenen voor de zich aandienende voorstellen bekend te maken, hetzij om deze te steunen, hetzij om ze te bekritisieren. Op basis van deze redenen wordt een voorstel aangenomen of verworpen. Cohen benadrukt dat collectieve besluiten op deliberatieve wijze genomen dienen te worden: “The deliberative conception emphasizes that collective choices should be *made in a deliberative way*, and not only that those choices should have a desirable fit with the preferences of citizens.”¹⁹ Voorkeuren moeten dus altijd met redenen gesteund worden om een rol te mogen spelen in het publieke debat. Dat een beslissing overeenkomt met de voorkeuren van de burgers is geen basis voor rechtvaardiging van die beslissing. Alleen de kracht van het argument telt, benadrukt Cohen.²⁰

VAA's zouden hier een substantiële rol in kunnen spelen door het aanleveren van verschillende rationele argumenten per stelling. Ik verwacht dat hierdoor de kans op ‘top-of-the-head responses’ kleiner wordt omdat de gebruiker niet alleen met de stelling, maar ook met de daarvoor relevante argumenten wordt geconfronteerd. De genoemde argumenten moeten door de makers van een VAA nog niet direct aan politieke partijen worden gekoppeld. Dat zou namelijk

¹⁴ Joshua Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, ed. James Bohman and William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 72-73.

¹⁵ Ibidem, 74-75.

¹⁶ Ibidem, 74.

¹⁷ Jürgen Habermas, “Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research,” in *Europe: The Faltering Project*, ed. Jürgen Habermas (Cambridge: Polity Press, 2009), 146.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Cohen, 74.

²⁰ Ibidem.

alsnog tot ‘top-of-the-head responses’ van gebruikers kunnen leiden op basis van voor- of afkeur van een bepaalde politieke partij.

3. In het geval van ideale deliberatie zijn de verschillende partijen zowel formeel als substantief gelijk. Formele vrijheid houdt in dat de regels die de deliberatieve procedure reguleren geen individuele personen uitsluiten. Iedereen met deliberatieve kwaliteiten staat op gelijke voet binnen de verschillende stadia van de deliberatieve procedure en iedereen heeft een gelijke stem in de besluitvorming. Substantiële vrijheid houdt in dat de bestaande verdeling van macht en bronnen niet de kansen vormgeeft om bij te dragen aan deliberatie, noch dat die verdeling een autoritaire rol speelt in de deliberatie van participanten.²¹

Een van de factoren die een belemmering kan vormen in de toegankelijkheid van het publieke debat is intelligentie. Het gevaar bestaat dat personen met een hogere intelligentie het publieke debat domineren en minder intelligente participanten overreden. Tegelijkertijd wordt van bijdrages aan het publieke discours wel een bepaalde mate van intelligentie verwacht. Jürgen Habermas vat dit treffend samen: “Public discourses find a good response only in proportion to their diffusion, and thus only under conditions of a broad and active participation that simultaneously has a *dispersing effect*. This in turn requires a background political culture that is egalitarian, divested of all educational privileges, and thoroughly intellectual.”²² In de ideale situatie is er sprake van een brede en actieve participatie die een politieke cultuur verseist die egalitair is en ontdaan van intellectuele privileges, maar tegelijkertijd nog steeds intellectueel. Bij de institutionalisering van het publieke debat zal daar dus rekening mee gehouden moeten worden.

Volgens Cohen ligt de basis voor die institutionalisering in publieke arena’s. Zo’n arena is bij uitstek de plaats waar burgers invloed kunnen uitoefenen op de politieke agenda en met elkaar in debat kunnen gaan over kwesties die op die agenda staan. Cohen noemt politieke partijen en organisaties als belangrijke factoren om die publieke arena’s voor iedereen toegankelijk te houden, ongeacht macht en materiële status.²³ Ook de media kunnen gezien worden als publieke arena.

Een VAA kan een waardevolle toevoeging zijn aan deze publieke arena’s. Via het internet zijn VAA’s voor nagenoeg iedereen toegankelijk.²⁴ Voor personen die vanwege minder intellectuele capaciteiten normaalgesproken moeite hebben met het rationaliseren en verdedigen van hun voorkeuren kunnen VAA’s daar een effectieve educatieve rol in spelen. Een deliberatieve VAA levert achtergronden bij de stellingen en kan inzicht bieden in de mogelijke gevolgen van te nemen besluiten. Op deze manier kunnen politieke thema’s ook inzichtelijk gemaakt worden voor mensen die daar (bijvoorbeeld vanwege een lager opleidingsniveau) moeite mee hebben.

4. Het doel, ten slotte, van ideale deliberatie is het bereiken van een rationeel gemotiveerde consensus. Echter, Cohen merkt ook op dat zelfs onder ideale omstandigheden geen garantie gegeven kan worden dat er ook daadwerkelijk redenen geformuleerd worden die tot consensus leiden. Bij gebrek aan consensus wordt een deliberatief debat afgesloten met een stemming.²⁵ In een complexe democratie zal in het publieke debat zelden of nooit consensus bereikt worden over een bepaald thema. Ook hier geldt echter het door Habermas gemaakte onderscheid tussen publieke sfeer en instituties. De publieke sfeer is de ruimte waar opinies gevormd kunnen worden, de uiteindelijke besluiten worden binnen een context van institutionele deliberatie genomen,

²¹ Ibidem, 74-75.

²² Jürgen Habermas, “Popular Sovereignty as Procedure,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, ed. James Bohman and William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 62.

²³ Cohen, 85-86.

²⁴ Uitgaande van de situatie in westerse democratieën. Volgens cijfers van het CBS had in 2012 94% van de Nederlandse huishoudens toegang tot het internet. Centraal Bureau voor de Statistiek, “ICT gebruik van huishoudens naar huishoudkenmerken,” 23 oktober 2012, <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71102ned&D1=3-4,11-17&D2=0-10&D3=a&HD=080424-1708&HDR=T&STB=G1,G2> (geraadpleegd op 16 maart 2013). Van de zes procent van de huishoudens die geen toegang heeft tot het internet is het aannemelijk dat de leden op hun werk, opleiding of anders bijvoorbeeld bij een openbare bibliotheek wel toegang hebben tot het internet.

²⁵ Cohen, 75.

bijvoorbeeld in de politiek en in de rechtspraak.²⁶ Omdat het door Cohen geformuleerde doel van ideale deliberatie in de praktijk niet haalbaar is zal ik, in navolging van Habermas, het bereiken van consensus als ideaal doel van deliberatie vervangen door het vormen van een rationele opinie. Deze rationele opinie kan vervolgens middels democratie verkiezingen naar de institutionele politieke sfeer verplaatst worden, waar volksvertegenwoordigers uiteindelijk middels deliberatie een consensus vormen. Aangezien VAA's een onderdeel van de publieke sfeer zijn moet de nadruk liggen op rationele meningsvorming. Aan het einde van het proces van meningsvorming kunnen VAA's een brug slaan tussen burger en politiek, ofwel tussen gevormde opinies en de instituties.

III Taken en methode van een deliberatieve VAA

Mijn concept voor een deliberatieve VAA bouwt voort op Cohens ideale deliberatieve procedure. Een deliberatieve VAA zou dus gericht moeten zijn op *vrije* en *rationele* deliberatie tussen *gelijke* partijen met het vormen van een rationele opinie als doel. Om te kunnen voldoen aan de eisen van de ideale deliberatieve procedure zal een deliberatieve VAA drie taken moeten verrichten: ten eerste het bewapenen van burgers tegen manipulatie; ten tweede het motiveren van burgers om meerdere standpunten te overwegen en zo hun perspectief te verbreden; ten derde het verbeteren van de kwaliteit van argumenten. Ik zal in deze paragraaf uitleggen waarom een deliberatieve VAA deze taken moet vervullen om overeenkomstig de ideale deliberatieve procedure van Cohen te kunnen functioneren. Vervolgens zal ik een omschrijving geven van een methode voor een deliberatieve VAA en hoe dat concreet vorm kan krijgen.

De eerste taak van een deliberatieve VAA is het bewapenen van burgers tegen manipulatie. Manipulatie is strijdig met alle vier de criteria van de ideale deliberatieve procedure. Als een deliberatief besluitvormingsproces wordt gemanipuleerd zijn de resultaten geen zuiver deliberatief product meer. Wanneer resultaten niet het product zijn van deliberatie, maar aan manipulatie onderhevig, zullen burgers zich niet aan die resultaten gebonden voelen en is het niet mogelijk ervan uit te gaan naar de resultaten te kunnen handelen (1). Daarnaast ondermijnt manipulatie het rationele gehalte van het debat (2). Bovendien beïnvloedt manipulatie de kansen om bij te dragen aan het publieke debat en speelt het een sturende rol in de deliberatie van participanten (3). Het resultaat van een aan manipulatie onderhevig proces van meningsvorming kan dus nooit tot een *rationeel* gemotiveerde opinie leiden (4).

Manipulatie is nooit volledig te voorkomen.²⁷ Daarom moeten deliberatieve VAA's de burgers er ook vooral tegen wapenen. Om daar een adequate methode voor te ontwikkelen is het noodzakelijk te onderzoeken onder welke omstandigheden burgers kwetsbaar zijn voor manipulatie. Volgens James Fishkin is de publieke opinie gevoelig voor manipulatie door het vluchtige karakter van de opvattingen van de individuele leden van een samenleving en het lage informatiegehalte in een samenleving. Door gebrekkige achtergrondkennis zijn burgers gevoeliger voor misvattingen en de manipulatieve werking van (bewust) incomplete, misleidende informatie. Psychologische mechanismen die mensen kwetsbaar maken voor manipulatie gaan dieper dan het al dan niet hebben van volledige en correcte informatie. Maar eveneens blijkt dat manipulatie het 'beste' resultaat heeft bij een onoplettend en ongeïnformeerd publiek.²⁸ Bewapening tegen manipulatie moet dus gericht zijn op het geven van correcte en voldoende informatie om op rationele wijze een substantiële opinie te kunnen vormen. Binnen een deliberatieve theorie moet deze taak uiterst serieus genomen worden, want "theories of democracy that rely on the judgment of citizens must ensure that conditions are in place such that we can reasonably expect the political judgment of

²⁶ Habermas, "Political Communication in Media Society," 146.

²⁷ Zie ook Kelly, 7-43.

²⁸ James S. Fishkin, *When the People Speak: Deliberative Democracy & Public Consultation* (Oxford: Oxford U.P., 2009), 3-4, 6.

citizens to be as reliable as they require.”²⁹ Een deliberatieve VAA is een van de middelen om de juiste condities te scheppen om burgers tegen manipulatie te bewapenen en hun deliberatieve capaciteiten te vergroten. De twee andere taken van een deliberatieve VAA, het verbreden van het perspectief van de gebruiker en het verbeteren van de kwaliteit van zijn argumenten, liggen in het verlengde van deze eerste taak.

Met het *verbreden van het perspectief* van de gebruiker wordt concreet bedoeld dat de gebruiker meerdere standpunten overweegt en opinies pas definitief tot stand komen in een deliberatieve discursieve praktijk. Deze taak staat met name in relatie tot de tweede regel van de ideale deliberatieve procedure, namelijk dat ideale deliberatie rationeel is. Als een voorstel op basis van argumenten wordt aangenomen of verworpen zullen betrokkenen alle voor- en tegenargumenten moeten overwegen. Dat vereist dat burgers geïnformeerd zijn en substantiële opinies hebben aangaande ten minste die onderwerpen die betrekking hebben op hen. Echter, juist deze twee zaken worden door Fishkin ook benoemd als beperkingen in het vormen van een publieke opinie, niet in het minst omdat de ideale voorwaarde van onbeperkte tijd in de praktijk nooit gehaald zal worden.³⁰

Een deliberatieve VAA kan een oplossing bieden door per stelling achtergrondinformatie te verschaffen en de meest gangbare voor- en tegenargumenten te presenteren, zodat er een representatief beeld ontstaat van de opvattingen die er leven binnen een maatschappij. De verzamelde argumenten dienen als vanzelfsprekend rationeel te zijn.³¹ Op deze wijze zal het voor de gebruiker tevens mogelijk zijn over alle onderwerpen die een belangrijke rol spelen bij de verkiezingen een mening te vormen.

Door het perspectief van de gebruiker te verbreden wordt er bovendien recht gedaan aan de pluriformiteit van de deliberatieve democratie – een van de karakteristieken die Cohen in zijn formele concept benoemt. Dat het nodig is om homogeniteit in publieke meningsvorming te doorbreken blijkt uit de analyse van James Fishkin. Hij stelt dat burgers minder snel geneigd zullen zijn met anderen in discussie te gaan over politieke thema's wanneer ze merken dat ze met die ander sterk van mening verschillen. Want waarom zou je een relatie op het spel zetten door een politiek meningsverschil? Ook vrije toegang tot informatie via het internet maakt daar geen verschil in. Mensen zullen juist eerder informatie opzoeken die hun standpunt bevestigt in plaats van informatie die in strijd is met hun eigen standpunten.³² Een VAA kan de homogeniteit van de visie van de gebruiker doorbreken door de verschillende visies op een politiek thema te presenteren. De gebruiker wordt zo uitgedaagd zich niet alleen in zijn eigen standpunt te verdiepen, maar ook in tegenovergestelde standpunten.

De derde taak van een deliberatieve VAA is het *verbeteren van de kwaliteit van argumenten*, wat inhoudt dat argumenten rationeel zijn en gebaseerd op correcte informatie. Deze taak is een van de meest controversiële punten in het ontwerp van een deliberatieve VAA. Wat zijn goede, dan wel rationele argumenten? En kan een deliberatieve VAA nog wel vertrouwen winnen als er sprake is van weer een extra ideologische ingreep in het verkiezingsproces? Critici zouden kunnen stellen dat het de arrogantie is van een aantal politieke theoretici om voor de burgers te gaan bepalen wat goede argumenten zijn, waarbij bovendien de schijn van manipulatie zou kunnen ontstaan. In dat opzicht is het voordeel van bijvoorbeeld de StemWijzer dat ze de standpunten en bijbehorende onderbouwing

²⁹ Kelly, 123. Over de relatie tussen empirie en normatieve theorieën schrijft Kelly: “It is often unclear what bearing empirical data has on normative theories of democracy. Now, I argue that normative democratic theory must acknowledge the relevance of this data for its normative theorizing, but it must do so without ceding its ability to criticize actual states of affairs or the ability to expect and demand better. [... Normative] theorizing must avoid engaging in free-spinning normative theorizing that denies that any facts about the state of the world are relevant for our understanding of democracy.” Kelly, 70.

³⁰ Fishkin, 2-3. Onder andere op dit punt is kritiek geleverd op VAA's, die veelal veronderstellen dat burgers stabiele, vooraf gegeven voorkeuren hebben. Fossen, Anderson and Tiemeijer, 182-183.

³¹ Het verzamelen van rationele argumenten is niet geheel onproblematisch. Bij het uitwerken van de derde taak ga ik nader in op de mogelijkheden hiertoe.

³² Fishkin, 3.

door de betrokken politieke partijen zelf laten bepalen. Op deze manier is de StemWijzer zelf ‘neutraal’ en zijn partijen zelf verantwoordelijk voor de gepresenteerde standpunten en onderbouwing.³³ Daar kunnen partijen echter wel misbruik van maken; ik zal hier in paragraaf vier nog op terugkomen. Bovendien is deze strategie eerder succesvol voor een VAA die uitgaat van een *social choice theory* en dus vooral bedoeld is om de voorkeuren van gebruikers te verbinden aan politieke standpunten. Voor een deliberatieve VAA, waarbij in de eerste plaats de argumentatieve kracht een rol speelt leent deze strategie zich veel minder.

Allereerst wil ik opmerken dat er toch wel minimale eisen zijn te stellen aan argumenten om ze de toets der kritiek te laten doorstaan. Argumenten moeten, om aan te sluiten bij de eisen van een deliberatieve theorie, bedoeld zijn om een besluit te verdedigen of te bekritisieren en anderen te overtuigen. Argumenten dienen dus relevant te zijn: ze moeten direct betrekking hebben op het te nemen besluit en de mogelijke gevolgen daarvan. Omdat argumenten bedoeld zijn om anderen te overtuigen moeten ze gevrijwaard zijn van individuele emoties en voorkeuren en voor iedere deelnemer begrijpelijk en aanvaardbaar zijn. De informatie die nodig is om de argumenten op hun correctheid te toetsen moet afkomstig zijn uit betrouwbare en toegankelijke bronnen.

Ten tweede wil ik kort ingaan op twee mogelijkheden om argumenten te verzamelen. De eerste optie is *crowdsourcing*. Gebruikers kunnen zelf argumenten aanleveren om een standpunt te verdedigen of te bekritisieren. Het voordeel van deze strategie is dat burgers niet beperkt of gestuurd worden in het debat, maar zelf de vrijheid hebben argumenten aan te dragen. Een nadeel is dat er zo een overvloed aan informatie kan ontstaan die een te grote tijdsinvestering van de gebruikers vraagt. Bovendien bestaat de kans dat er slechte en irrelevante argumenten worden toegevoegd of dat dezelfde argumenten vaker worden toegevoegd.

Een andere optie is om de argumenten samen te laten stellen door een panel van experts, bijvoorbeeld journalisten en wetenschappers. Het voordeel daarvan is dat zij een duidelijk afgebakende set van relevante, rationele argumenten. Ook kunnen zij op basis van hun specialisatie meer duiding geven bij de stellingen en ingaan op de gevolgen van bepaalde besluiten. Een nadeel van deze strategie is dat burgers beperkt of gestuurd worden in het debat.

Een combinatie van beide strategieën is ook mogelijk. Experts leveren achtergrondinformatie bij een stelling en tevens een aantal voor- en tegenargumenten. Daarnaast is het mogelijk voor de gebruikers om argumenten toe te voegen. De experts kunnen vervolgens weer optreden als moderators door de relevantie en kwaliteit van de argumenten te bewaken. Op deze wijze is er vanaf het begin een kwalitatief goede basis voor een deliberatief proces, maar hebben burgers alsnog de mogelijkheid argumenten toe te voegen, waardoor alle ‘stemmen’ gehoord kunnen worden en geen enkel argument op voorhand wordt buitengesloten.

Een praktijkvoorbeeld dat op vergelijkbare wijze functioneert is het Australische online burgerplatform YourView.³⁴ Daar wordt per stelling eerst een korte introductie gegeven met daarin verwijzingen naar relevante overheidsstukken, nieuwssites en sites van belangenorganisaties. Vervolgens worden een aantal voor- en tegenargumenten opgesomd. Daaronder staan nog een aantal verwijzingen naar andere relevante websites of documenten. Tot slot hebben gebruikers ook zelf de mogelijkheid argumenten toe te voegen. Deze verschijnen onderaan de pagina. YourView modereert deze argumenten niet. Wel krijgen de gebruikers een automatisch gegenereerde *credibility score*, gevormd op basis van participatie en beoordelingen van andere gebruikers. Argumenten van gebruikers met een hogere score verschijnen bovenaan de lijst.³⁵

³³ De Graaf, 39.

³⁴ Dit burgerplatform is gebaseerd op een deliberatief democratisch model. Het fungeert echter niet zozeer als VAA, maar vooral als forum. Burgers kunnen wel voor of tegen bepaalde stellingen stemmen, maar deze stemmen worden niet samengevoegd of gerelateerd aan politieke posities.

³⁵ YourView, <http://yourview.org.au/> (geraadpleegd 15 april 2013); zie voor meer informatie over het vormen van de *credibility score*: YourView, “FAQs,” <http://about.yourview.org.au/faqs.html> (geraadpleegd 15 april 2013).

Het verbeteren van de argumentatieve kwaliteit vertoont overlap met het verbreden van het perspectief van de gebruiker, de derde taak die een deliberatieve VAA dient te vervullen. Uit onderzoek blijkt namelijk dat de opinie van personen met een groter argumentenrepertoire – het aantal relevante redenen voor de geuite mening en het aantal relevante redenen voor de tegenovergestelde mening – kwalitatief beter is.³⁶ Bovendien zijn deze personen ook eerder geneigd en beter in staat zich te mengen in publieke deliberatie: “Those with greater [argument repertoires] tend to be more willing to attend group deliberations about political topics and they tend to participate in the substantive exchanges while there. They put their argumentative skill to use.”³⁷ Dit wijst op een verband tussen het overwegen van verschillende argumenten, het verbeteren van opiniekwaliteit en actieve participatie in het publieken debat. De drie taken van een deliberatieve VAA, zoals hier geschetst, zijn dus nauw met elkaar verbonden en versterken elkaars effect.

De methode van een deliberatieve VAA kan evenals bij de huidige VAA's worden samengevat in het *verzamelen, analyseren, en evalueren* van informatie. De invulling hiervan is echter wezenlijk verschillend. Een deliberatieve VAA is geen matchmaker, maar heeft veeleer een educatieve functie (opgedeeld in de drie taken zoals hiervoor omschreven) die gericht is op het vergroten van de deliberatieve capaciteiten van de gebruiker. Ik zal uiteenzetten hoe het verzamelen, analyseren en evalueren bij een deliberatieve VAA vorm krijgen.

Het grootste verschil tussen huidige VAA's en mijn voorstel voor een deliberatieve VAA als het gaat om het verzamelen van informatie is dat huidige VAA's politieke standpunten verzamelen en een deliberatieve VAA rationele argumenten moet verzamelen. Dat wordt dus in de eerste instantie door een expertpanel gedaan. Daarbij moet een *substantive balance* nagestreefd worden, door Fishkin omschreven als: “An airing of the best consideration advocates can offer on either side for thinking that the desired effects will or will not be achieved, the best considerations for thinking that the effects would or would not be desirable, and the best accounts of how those benefits and burdens compare those that are alleged to follow from other policy options.”³⁸ Door standpunten op deze wijze nauwgezet te analyseren en te beargumenteren wordt aangestuurd op een rationele overweging van standpunten, waarbij alleen argumentatieve kracht wordt ingezet. Daarbij is het van belang dat de standpunten de diversiteit van de samenleving adequaat representeren en dat de gebruiker de verschillende argumenten consciëntieus afweegt.³⁹ Mocht de gebruiker van mening zijn dat er toch nog een belangrijk argument ontbreekt, dan moet de mogelijkheid bestaan deze toe te voegen. De kwaliteit en relevantie van de toegevoegde argumenten wordt bewaakt door het expertpanel.

Naast het verzamelen van rationele argumenten moet een deliberatieve VAA ook achtergrondinformatie verzamelen om de gebruikers breder in te lichten. Zo kunnen bepaalde framingeffecten of vormen van manipulatie voorkomen worden. Het ontbreken van informatie is een gangbare strategie voor manipulatie en kan een misleidend beeld schetsen van (bijvoorbeeld) de gevolgen die een bepaalde politieke beslissing zou hebben.⁴⁰ Het moet voor de gebruikers mogelijk zijn om argumenten te toetsen op grond van feitelijke informatie.⁴¹ Zo wordt in Nederland door verschillende media en instituten onderzoek gedaan naar de effecten van voorstellen in verkiezingsprogramma's.⁴² Al deze informatie bij elkaar vormt het materiaal om gebruikers te

³⁶ Joseph N. Capella et al, “Argument Repertoire as a Reliable and Valid Measure of Opinion Quality: Electronic Dialogue During Campaign 2000,” *Political Communication* 19 (2002), 77.

³⁷ Ibidem, 86.

³⁸ Fishkin, 36.

³⁹ Ibidem, 39.

⁴⁰ Ibidem, 4.

⁴¹ Ibidem, 35.

⁴² Het meest bekende en gezaghebbende onderzoek op dit vlak is ongetwijfeld de ‘doorrekening’ van het Centraal Planbureau (CPB) waarin een uitvoerige analyse wordt gegeven van “de belangrijkste (macro-)economische en koopkrachteffecten, houdbaarheid van de overheidsfinanciën, werkgelegenheid, alsmede de gevolgen voor zorg, sociale zekerheid, energie en klimaat, onderwijs, innovatie, woningmarkt, bereikbaarheid

wapenen tegen manipulatie, hun perspectief te verbreden en de kwaliteit van hun argumenten te verbeteren.

Tot slot moet een deliberatieve VAA zich niet alleen op vluchtige politieke kwesties richten, maar ook op de politieke ideologieën die aan bepaalde argumenten ten grondslag liggen. Sterk afgebakende kwesties kunnen snel naar de achtergrond verdwijnen door onverwachte (maatschappelijke, economische, politieke, etc.) gebeurtenissen die de politieke agenda drastisch veranderen. In die omstandigheden bieden de ideologie en identiteit van een partij een consistent kader.⁴³

In het proces van analyse blijft de verzamelde informatie bij veel VAA's op de achtergrond. Alleen de StemWijzer biedt tijdens het beoordelen van de stellingen de mogelijkheid de argumenten van partijen in te zien (wat dus de verkeerde procedure is, zoals ik zojuist heb getracht duidelijk te maken). Bij een deliberatieve VAA speelt in het analyseproces argumentatieve kracht nadrukkelijk de hoofdrol. Om de verschillende voor- en tegenargumenten zoveel mogelijk recht te doen lijkt mij een Likert-schaal met vijf opties de beste methode om de gebruiker zijn voorkeuren duidelijk te laten maken. De vijf opties zouden dan zijn: 'helemaal mee eens' als de gebruiker het alleen eens is met de argumenten voor een stelling; 'grotendeels mee eens' als de gebruiker het met zowel voor- als tegenargumenten eens is, maar de argumenten voor in de meerderheid zijn of voor de gebruiker zwaarder wegen; 'neutraal' als de gebruiker het met evenveel voor- als tegenargumenten eens is; 'grotendeels mee oneens' als de gebruiker het met zowel voor- als tegenargumenten eens is, maar de argumenten tegen in de meerderheid zijn of voor de gebruiker zwaarder wegen; 'helemaal mee oneens' als de gebruiker het alleen eens is met de tegenargumenten.

In de evaluatie wordt uiteindelijk een brug geslagen tussen het resultaat van het deliberatieve proces dat de gebruiker heeft doorlopen en de standpunten van de verschillende politieke partijen. Dit betreft een ingewikkelde kwestie, omdat het vaak lastig is om partijstandpunten ondubbelzinnig vast te stellen en methoden gevoelig zijn voor sturingseffecten.⁴⁴ Het minste dat een deliberatieve VAA kan doen is transparant zijn over de wijze waarop de politieke standpunten worden vastgesteld en de rekenmethodes die gebruikt worden om deze te verbinden aan de respons van de gebruikers.

Een nadeel van een deliberatieve VAA is dat het voor de kiezers eerder lastiger wordt om hun ingenomen standpunten te vertalen naar een stem op een politieke partij. Wanneer de argumenten die een rol spelen in een deliberatieve VAA niet direct verbonden zijn aan de standpunten van politieke partijen is de kans groot dat er nog minder overeenkomsten tussen beiden worden gevonden. Een deliberatieve VAA dient echter een ander doel dan de huidige VAA's: het gaat er niet in de eerste plaats om dat er op efficiënte wijze een brug wordt geslagen tussen de persoonlijke voorkeuren van de gebruiker en de standpunten van politieke partijen, maar om het vergroten van burgerschapcompetentie.

IV Kritiek op een deliberatieve VAA

In deze laatste paragraaf zal ik ingaan op een tweetal kritiekpunten om deze vervolgens te weerleggen. Ten eerste zal ik kort ingaan op het commentaar dat een deliberatieve VAA slechts dan gerechtvaardigd is als we ook in de politieke praktijk uitgaan van een deliberatieve democratie. Ik zal beargumenteren dat een deliberatieve VAA ongeacht het model dat de politieke praktijk beheerst een positieve bijdrage kan leveren aan de gelijkheid van burgers. Daarnaast heeft ook onze alledaagse manier van communiceren een deliberatief karakter. Tot slot hebben mijn richtlijnen voor

en natuur." Centraal Planbureau, "CPB en PBL presenteren doorrekening verkiezingsprogramma's," 27 augustus 2012, <http://www.cpb.nl/persbericht/3212208/cpb-en-pbl-presenteren-doorrekening-verkiezingsprogrammas> (geraadpleegd 20 maart 2013).

⁴³ Fossen, Anderson and Tiemeijer, 181-182.

⁴⁴ Ibidem, 177-180.

een deliberatieve VAA in de eerste plaats een wetenschappelijke motivatie. Ten tweede zal ik ingaan op de kritiek dat een deliberatieve VAA manipulatief zou zijn. Ik zal beargumenteren dat deze kritiek eerder opgaat voor de huidige VAA's, en dat een deliberatieve VAA burgers juist tegen manipulatie beschermt.

Het concept voor een VAA en de rechtvaardiging daarvan is onlosmakelijk verbonden aan een democratisch model. Critici zouden dan ook kunnen stellen dat een deliberatieve VAA niet gerechtvaardigd is omdat de huidige politieke praktijk verre van deliberatief is en meer aansluit bij een model dat minder epistemische eisen stelt aan burgers. De huidige VAA's sluiten veel beter aan bij de politieke praktijk en zouden dus de voorkeur verdienen boven een te ontwikkelen deliberatieve VAA. Maar hoe relevant is de politieke praktijk voor de rechtvaardiging van een deliberatieve VAA?

Ten eerste zijn er zeker ook aanknopingspunten te vinden tussen de actuele politieke praktijk en deliberatieve VAA's. De maatschappelijke en politieke aandacht voor gelijkheid en optimale toegankelijkheid van de politieke publieke sfeer geven namelijk aan dat een bepaalde mate van competentievergroting wel degelijk aansluit bij het huidige democratische systeem, met name bij het belang dat aan gelijkheid wordt gehecht.⁴⁵ Thomas Christiano beargumenteert dat de competentie tot publieke deliberatie de gelijkheid van burgers positief beïnvloedt, omdat burgers dan beter in staat zijn hun eigen voorkeuren en doelen duidelijk te maken en te beargumenteren. Door de rationalisatie van zijn eigen levensdoelen is de burger minder kwetsbaar voor verwarring en manipulatie en beter in staat zijn waardigheid te vergroten.⁴⁶ Ook wanneer de politieke praktijk eerder lijkt uit te gaan van een minimalistisch democratisch model kunnen burgers de vruchten plukken van een deliberatieve VAA.

Ten tweede hebben alledaagse vormen van communicatie ook deliberatieve karakteristieken. Habermas stelt dat "[arguments] grow out of the daily routines of giving and asking for reasons."⁴⁷ In onze alledaagse communicatie bewegen we ons al in "a space of reasons."⁴⁸ Los van het democratische model dat in de praktijk wordt nageleefd zijn de burgers al gewend om argumenten uit te wisselen om persoonlijke opvattingen te verdedigen en andere opvattingen te bestrijden. Een deliberatieve VAA vindt aansluiting bij deze manier van communiceren.

Tot slot wil ik benadrukken dat het ontwerp van een deliberatieve VAA in de eerste instantie een wetenschappelijke bezigheid is. Ik heb niet willen betogen dat er een deliberatieve VAA ontworpen moet worden om daarmee vervolgens aan te sturen op een deliberatieve politieke praktijk. Ik heb in de eerste plaats een aantal richtlijnen willen opstellen voor het geval we een deliberatieve VAA zouden willen ontwerpen. Wat de rol van een dergelijke VAA in de praktijk zou toevoegen is van ondergeschikte orde. Ik hoop echter in mijn eerste twee weerleggingen voldoende te hebben aangetoond dat, ongeacht welk democratisch model de politieke praktijk beheerst, een deliberatieve VAA van toegevoegde waarde kan zijn.

Een ander kritiekpunt op een deliberatieve VAA zou zijn dat er een manipulatieve werking uitgaat van de veeleisende deliberatieve theorie die ten grondslag ligt aan een dergelijke VAA. Deze kritiek gaat echter voorbij aan het feit dat iedere VAA op een bepaalde democratische theorie is gebaseerd, en iedere VAA daarmee in zekere zin een specifiek democratisch model propageert.⁴⁹ Zolang de

⁴⁵ Een voorbeeld hiervan is het 'visuele Kieskompas' dat bij de verkiezingen van 2010 speciaal werd ontwikkeld voor laaggeletterden en verstandelijk gehandicaptten. Kieskompas, "Dutch general elections in pictures," <http://www.kieskompas.nl/news/visueel/en/content.html> (geraadpleegd 21 maart 2013); Kieskompas, "Kieskompas Visueel 2010," <http://www.tweedekamer2010.kieskompas.nl/v/visueel> (geraadpleegd 21 maart 2013).

⁴⁶ Thomas Christiano, "The Significance of Public Deliberation," in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* ed. James Bohman and William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 256-257.

⁴⁷ Habermas, "Political Communication in Media Society," 147.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Zie Fossen, Anderson and Tiemeijer, 180-184.

ontwerpers van een VAA daar transparant over zijn hoeft dit geen problemen op te leveren, noch voor VAA's die uitgaan van een *social choice theory*, noch voor deliberatieve VAA's.

Los van de democratische theorie die ten grondslag ligt aan het ontwerp van een VAA is ook het ontwerp en de samenstelling van VAA's gevoelig voor sturingseffecten. Fossen, Anderson en Tiemeijer geven een overzicht van onderzoeken die uitwijzen dat er bepaalde sturingseffecten uitgaan van de selectie van onderwerpen, de formulering van stellingen, de selectie en positionering van partijen en de berekening en presentatie van de resultaten.⁵⁰ Walgrave, Nuytemans en Pepermans concluderen bijvoorbeeld dat de selectie van stellingen van invloed is op het uitgebrachte advies.⁵¹ Nu moet het effect van de uitgebrachte stemadviezen op het daadwerkelijke kiesgedrag van de gebruiker niet overschat worden, maar het is alsnog te groot om dit zomaar te negeren. Zo gaf in 2006 tien procent van de gebruikers van de StemWijzer aan er over te denken hun stem te veranderen op basis van de uitslag.⁵²

Huidige VAA's zijn overigens in zekere zin ook gericht op het bestrijden van manipulatie, maar dan door politieke partijen. Door de politieke partijen zelf standpunten en onderbouwingen te laten leveren binden ze die partijen daar ook aan, en is het voor de gebruikers mogelijk te achterhalen of politieke partijen consistent zijn in hun standpunten. Politieke partijen kunnen echter misbruik maken van de mogelijkheid zelf de motivatie voor hun standpunten aan te leveren. Zo kunnen partijen de optie kiezen waarvan ze verwachten dat de meeste gebruikers die ook zullen kiezen, terwijl hun onderbouwing eigenlijk het tegengestelde inhoudt. Zo was de PvdA het in de StemWijzer van 2010 oneens met de stelling dat studenten geld moeten lenen om te studeren, maar stond er in de toelichting dat het eerlijk is dat hoogopgeleiden die na hun studie veel verdienen hun basisbeurs volledig terugbetalen.⁵³

Zoals ik heb geprobeerd aan te tonen is het onterecht te stellen dat deliberatieve VAA's meer manipulatief zouden zijn dan de huidige varianten. Het tegenovergestelde is eerder het geval. Het gevaar voor manipulatie ligt altijd op de loer bij VAA's, ook bij een deliberatieve variant. Ontwerpers en gebruikers zullen zich daar altijd bewust van moeten zijn.

Conclusie

Een deliberatieve democratische theorie vereist een hoge mate van burgerschapscompetentie. Aangezien niet alle burgers daaraan voldoen is er sprake van een competentiekloof. Een VAA kan een hulpmiddel zijn om de competentiekloof te dichten. De huidige VAA's gaan echter uit van een ander democratisch model, namelijk het *social choice* model. Ze fungeren meer als 'matchmaker', en voldoen daarmee niet aan de eisen die vanuit een deliberatief model aan een VAA gesteld zouden kunnen worden. Mijn doel in dit onderzoek was dan ook het opstellen van een aantal richtlijnen voor een *Deliberative Voting Advice Application*.

Ik heb ervoor gekozen gebruik te maken van de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen als uitgangspunt voor mijn deliberatieve VAA. Op basis van zijn theorie zijn duidelijke richtlijnen op te stellen voor een applicatie als een deliberatieve VAA. Dat neemt niet weg dat voor het ontwerp van een deliberatieve VAA ook andere aanknopingspunten in de deliberatieve theorie gezocht zouden kunnen worden.

⁵⁰ Ibidem, 171-180.

⁵¹ Stefaan Walgrave, Michiel Nuytemans and Koen Pepermans "Voting Aid Applications and the Effect of Statement Selection," *West European Politics* 32 (2009), 1161-1180.

⁵² Garzia, 24-27. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 maakten er 4,7 miljoen mensen gebruik van de StemWijzer, bijna veertig procent van het electoraat. 10% daarvan is voldoende voor 7,8 van de 150 Kamerzetels. Zelfs wanneer niet iedereen daadwerkelijk zijn stemt verandert en we ervan uitgaan dat ook veel gebruikers van de StemWijzer niet tot het electoraat behoren (bijvoorbeeld middelbare scholieren) is het denkbaar dat de StemWijzer 3 a 4 zetels verschil kan maken.

⁵³ Dolf de Groot, "Stemwijzer of stemmanipulatie?" 7 mei 2010, <http://weblogs.nrc.nl/verdraaidefeiten/2010/05/stemwijzer-of-stemmanipulatie/> (geraadpleegd 9 april 2013).

De ideale deliberatieve procedure van Cohen bevat vier criteria: ideale deliberatie is *vrij* en *rationeel*, vindt plaats tussen *gelijke* partijen en is gericht op *consensus*. Een deliberatieve VAA heeft drie taken te vervullen die in verband staan met deze ideale deliberatieve procedure. Allereerst moet een deliberatieve VAA de gebruikers bewapenen tegen manipulatie. Ten tweede moet een deliberatieve VAA het perspectief van de gebruiker verbreden. Ten derde moet een deliberatieve VAA de kwaliteit van de argumenten van de gebruiker verbeteren.

Een deliberatieve VAA neemt niet alleen taken van de gebruiker over, zoals bij veel huidige VAA's het geval is, maar zet de gebruiker ook aan het werk. Een deliberatieve VAA *verzamelt*, *analyseert* en *evalueert*, maar daar wordt op andere wijze invulling aan gegeven dan bij de huidige VAA's. Een deliberatieve VAA verzamelt argumenten in plaats van standpunten. In het aanleveren van argumenten spelen zowel experts als gebruikers een rol. De experts zijn tevens verantwoordelijk voor het leveren van relevante achtergrondinformatie bij de stellingen. In het analyseren van de voorkeuren van de gebruiker staat reflectie op en rationalisatie van de individuele standpunten van de gebruiker centraal. Door het gebruik van een vijfpunts Likert-schaal is het mogelijk de verschillende voor- en tegenargumenten mee te nemen in het beoordelen van een stelling. In het evalueren is een deliberatieve VAA transparant over de rekenmethodes die gebruikt worden om de resultaten te linken aan politieke partijen.

In paragraaf vier ben ik ingegaan op twee kritiekpunten die ingebracht zouden kunnen worden tegen het ontwerp van een deliberatieve VAA. Het eerste kritiekpunt was dat een deliberatieve VAA niet gerechtvaardigd zou zijn omdat deze niet aansluit bij de actuele politieke praktijk. Ik heb dat weerlegd door aan te tonen dat een deliberatieve VAA ongeacht het model dat de politieke praktijk beheerst van toegevoegde waarde kan zijn; een deliberatieve VAA kan namelijk een positieve bijdrage leveren aan de gelijkheid van burgers. Daarnaast heeft ook onze alledaagse manier van communiceren een deliberatief karakter. Tot slot hebben mijn richtlijnen voor een deliberatieve VAA in de eerste plaats een wetenschappelijke motivatie. Het tweede kritiekpunt was dat een deliberatieve VAA manipulatief zou zijn. Ik heb dat weerlegd door te beargumenteren dat de huidige VAA's eveneens gevoelig zijn voor een manipulatieve werking, terwijl deliberatieve VAA's er juist op gericht zijn gebruikers tegen manipulatie te bewapenen.

Het filosofisch onderzoek op het gebied van VAA's in het algemeen en deliberatieve VAA's in het bijzonder is nog jong. Met deze scriptie heb ik een bijdrage willen leveren aan de filosofische discussie over VAA's. Zoals ik al heb aangegeven zijn er zeker meer varianten van een deliberatieve VAA mogelijk. Daarnaast kan empirisch onderzoek een bijdrage leveren in het ontwikkelen van succesvolle strategieën om burgerschapcompetenties te vergroten. Er liggen dus nog interessante en belangrijke thema's open voor nader onderzoek en wellicht dat ik hier zelf in de toekomst ook een verdere bijdrage aan zal leveren.

Bibliografie

- Bohman, James and William Rehg. "Introduction." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, edited by James Bohman and William Rehg, ix-xxx. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Cappella, Joseph N., Vincent Price and Lilach Nir. "Argument Repertoire as a Reliable and Valid Measure of Opinion Quality: Electronic Dialogue During Campaign 2000." *Political Communication* 19 (2002), 73-93.
- Centraal Planbureau. "CPB en PBL presenteren doorrekening verkiezingsprogramma's." 27 augustus 2012. <http://www.cpb.nl/persbericht/3212208/cpb-en-pbl-presenteren-doorrekening-verkiezingsprogrammas> (geraadpleegd 20 maart 2013).
- Cohen, Joshua. "Deliberation and democratic Legitimacy." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, edited by James Bohman and William Rehg, 67-92. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Christiano, Thomas. "The Significance of Public Deliberation." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, edited by James Bohman and William Rehg, 243-277. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Fishkin, James S. *When the People Speak: Deliberative Democracy & Public Consultation*. Oxford: Oxford U.P., 2009.
- Fishkin, James S. and Robert C. Luskin. "Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion." *Acta Politica* 40 (2005), 284-298.
- Fossen, Thomas and Joel Anderson. "What's the Point of Voting Advice Applications? Competing Perspectives on Democracy and Citizenship." [Nog niet gepubliceerd].
- Fossen, Thomas, Joel Anderson and Will Tiemeijer. "Wijzer stemmen? StemWijzer, Kieskompas en het voorgeprogrammeerde electoraat." In *Voorgeprogrammeerd: Hoe internet ons leven leidt*, edited by Christian van 't Hof, Jelte Timmer en Rinie van Est, 163-187. Den Haag: Boom Lemma, 2012.
- Garzia, Diego. "The Effects of VAAs on Users' Voting Behaviour: An Overview." In *Voting Advice Applications in Europe: The State of the Art*, edited by Lorella Cedroni and Diego Garzia, 13-46. Napoli: Scriptaweb, 2010.
- De Groot, Dolf. "Stemwijzer of stemmanipulatie?" 7 mei 2010, <http://weblogs.nrc.nl/verdraaidefeiten/2010/05/stemwijzer-of-stemmanipulatie/> (geraadpleegd 9 april 2013).
- De Graaf, Jochum. "The Irresistible Rise of Stemwijzer." In *Voting Advice Applications in Europe: The State of the Art*, edited by Lorella Cedroni and Diego Garzia, 35-60. Napoli: Scriptaweb, 2010.
- Habermas, Jürgen. "Popular Sovereignty as Procedure." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, edited by James Bohman and William Rehg, 35-66. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- . "On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy." In *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, edited by Ciaran Cronin and Pablo De Greiff, 253-264. Cambridge: Polity Press, 1999.
- . "Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research." In *Europe: The Faltering Project*, edited by Jürgen Habermas, 138-183. Cambridge: Polity Press, 2009.
- Kelly, Jamie Terence. *Framing Democracy: A Behavioral Approach to Democratic Theory*. Princeton: Princeton U.P., 2012.

Kieskompas. "Kieskompas Visueel 2010." <http://www.tweedekamer2010.kieskompas.nl/v/visueel> (geraadpleegd 21 maart 2013).

———. "Dutch general elections in pictures." <http://www.kieskompas.nl/news/visueel/en/content.html> (geraadpleegd 21 maart 2013).

———. "Tweede Kamerverkiezingen 2012." <http://www.tk2012.kieskompas.nl/> (geraadpleegd 4 maart 2013).

Monk, Paul. "How we can save democracy." 12 mei 2012. <http://www.theage.com.au/opinion/politics/how-we-can-save-democracy-20120510-1yfho.html> (geraadpleegd 13 april 2013).

StemWijzer. "Stemwijzer Tweede Kamer 2012." <http://www.stemwijzer.nl/TK2012/index.html> (geraadpleegd op 7 maart 2013).

Walgrave, Stefaan, Michiel Nuytemans and Koen Pepermans. "Voting Aid Applications and the Effect of Statement Selection." *West European Politics* 32 (2009), 1161-1180.

YourView. "FAQs." <http://about.yourview.org.au/faqs.html> (geraadpleegd 15 april 2013).

———. <http://yourview.org.au/> (geraadpleegd 15 april 2013).